

Lauseopin periaatekysymyksistä vieläkin.

On esitetty kaksi vaatimusta, jotka tieteellisten selvittelyjemme tulisi täyttää. Toinen on se, että olisi käytettävä niin helppoa ja yksinkertaista kieltä, että kaikki sitä vaivatta ymmärtävät, toinen taas sisältää sen, että tulisi liittyä traditioon, ts. olisi jatkettava siitä, mihin edeltäjämme ovat tieteessämme päässeet.

On selvää, että kirjoittajan on nähtävä vaivaa säästääkseen sitä lukijalta. Mutta tämä helppouden vaatimus ei saa käydä totuuden kustannuksella. Tutkimuksen tarkoituksena on päästä totuuteen, selvittää todellisuutta vallitsevat lait, emmekä voi etukäteen tietää, onko ratkaisu helppovai vaikeatajuinen. Emme voi edellyttää, että voisimme todellisuuden arvoitukset selvittää vain pakinatyyllillä, edellyttämättä lukijalta sen vakavampaa henkistä ponnistusta. Lisäksi jonkin asian helppotajuisuus tai vaikeatajuisuus on jossain määrin suhteellinen asia. Helppotajuista on se, mihin olemme tottuneet, vaikeita sellaiset asiat, jotka ovat laadullisesti uutta ja poikkeavat siten totutuilta ajatuspoluilta. Se, joka laadullisesti uutta esittää, ei voi pyrkimyksessään helppotajuisuuteen tulla kuinka pitkälle tahansa. Tietysti hän tekee parhaansa, mutta hän edellyttää ja hänellä täytyy olla oikeus edellyttää, että lukija myös näkee vähän vaivaa, sillä laadullisesti uutta ei voi oikein ymmärtää, ennenkuin on päässyt samaan oivallukseen, joka on uuden asian esittäjän innoittajana.

Traditioon liittymisen vaatimus on aivan paikallaan. Sitä vain ei saa käsittää liian ahtaasti. Jos kaikki huomattavat kielentutkijat ovatkin olleet historiallisen tutkimuksen miehiä, se ei merkitse mitään tulevaisuuteen nähden. Tulevaisuudessa voi aivan hyvin olla myös sellaista kielentutkimusta, joka ei luonteeltaan poikkea luonnontieteellisestä tutkimuksesta. Ja jos kielitieteestä historialliselta kannalta lähtien onkin kehittynyt se, mikä se nyt on, se siitä huolimatta voi tulevaisuudessa olla myös muuta kuin vain historiallista tutkimusta. Pieteettisyys eivät estä eivätkä saa estää meitä pyrkimästä yhä syvempään totuuteen. Päinvastoin, kun meitä edeltäneet merkittävät kielentutkijat ovat tutkimuksissaan päässeet sille tasolle, jolla me nyt olemme, meidän asiamme on j o k a suhteessa enentää tietomäärää, jonka olemme perineet, enentää myös siinä suhteessa, että pääsemme yhä syvemmälle, yhä täydellisempään tietoon.

Kielitieteessä näyttää yhä vallitsevan nuogrammaattisen koulukunnan »suuren» teoreetikon Hermann Paulin henki, joka kieltää muunlaisen kuin historiallisen tieteellisen kielentarkastelun mahdollisuudenkin. Objektiivisesti asioita tarkastellen ei voida kieltää, että kielitiede sen vaikutuksesta

on eristäytynyt muista tieteistä eivätkä viime vuosikymmenien henkiset virtaukset ole siihen sanottavasti jälkiänsä jättäneet. Ja kuvaavaa on, että historiallinen kielitiede on kauneimmat laakerinsa niittänyt kielellisten ilmiöiden äänteellisen puolen selvittelyissä. Sen sijaan tämä kaikista hengentieteistä eksaktisimmaksi mainittu ei ole valtametodillaan ja omaksumillaan periaatteilla pystynyt luomaan sanottavasti lisävaloa kielen henkiseen puoleen, siihen, miten se esittävää tehtävänsä inhimillisessä toiminnassa täyttää. Ja siitä huolimatta puolustetaan dogmaattisella kiihkolla historiallisen kielentutkimuksen periaatteita kaikkia yrityksiä vastaan, joiden tarkoituksena on tämän aukon täyttäminen ja deskriptiivisen tutkimuksen tason nostaminen, ikäänkuin historiallinen ja deskriptiivinen tutkimustapa olisivat toisensa poissulkevia mahdollisuuksia! Ajattelen nimenomaan RAVILAN artikkeleita »Kielentutkimus ja positivismi» (Länsi 1941) ja »Lauseopin periaatekysymyksiä» (Vir. 1944), joissa melkein kaikki viimeaikaiset historiallisesta metodista poikkeavat kielitieteelliset selvittelyt saavat tuomionsa.

On ollut hämmästyttävää todeta se jyrkkyys, jolla tämä tuomio julistetaan: »Jok'inkin kielen käsite, joka on muodostettu eliminoimalla pois aika, on epätieteellinen.» (Länsi 41, s. 69.) Ja »suoralta kädeltä» julistetaan, »että luonnollisen kielen formaalistaminen on ei vain käytännössä, vaan myös periaatteessa mahdoton tehtävä». (Vir. 44, s. 108.) Tavallisen järjen kannalta ja vapautuneena perinnäisistä kielitieteellisistä ajatustottumuksista asiaa tarkastellessa tuollaiset väitteet tuntuvat suorastaan käsittämättömiltä. Ja ristiriidassa ne ovat niiden Ravilan ajatusten kanssa, jotka hän esittää edellisen artikkelinsa lopussa: »Uudet tulokset tuovat aina mukanaan uusia kysymyksiä, eikä tutkija koskaan tiedä, mihin tiede hänet lopulta vie. Hänen täytyy olla ilman minkäänlaista apriorismia valmistunut mihin tahansa, ja jos hän näin on asennoitunut, niin hän hyvin vastenmielisesti puhuu tieteen lopullisista päämääristä ja tarkoituseristä.» (S. 69—70.)

On huomattava, että formaalistaminen sinänsä ei sisällä mitään periaatteellisesti uutta momenttia. Jos jokin alue voidaan eksaktisen tarkasti kuvata, se voidaan myös formaalistaa. Sillä onhan aina mahdollista sanallisten ilmausten sijaan ottaa millä alalla hyvänsä käytäntöön sovinnaisia symboleja.

Eksakti kuvaus taas olisi vain siinä tapauksessa periaatteellisesti mahdoton tehtävä, että olisi mahdotonta edellyttää säännöllisyyttä siinä empirisessä ilmiöpiirissä, joka on kielitieteen tutkimusobjektina. Ja sitä emme mitenkään voi edellyttää. Jos inhimillinen puhetoiminta ei osoita mitään samanlaisena toistuvia piirteitä, ei itse asiassa voi olla puhetta

historiallisestakaan kielentutkimuksesta, koska jonkin kehityksen tai muutoksen olemassaolo edellyttää, että on jotain muuttumatonta, että on jotain säännönmukaisuutta asianomaisessa ilmiöpiirissä. Kaiken järjen nimessä eksakti lauseopin kuvaus on siis periaattessa täysin mahdollista. Jos siis sellainen, joka muuta väittää, on itse kielentutkija, niin hänen työstään voisi sanoa, ettei hän tiedä, mitä tekee.

Monet vastaväitteet syntyvät siitä, että historiallisen kehityksen tosiasian olemme näkevinämme ristiriidassa sen käsityksen kanssa, »että kieli muodostaa kiinteän ja eheän systeemin, joka ei systeeminluonteessaan ole riippuvainen edes aikaisemmista kehitysvaiheistaan». Ajatellaan, että järjestelmän staattinen luonne sulkee pois dynaamisen puolen mahdollisuuden. Se ilmenee selvästi Ravilan väitteessä, että partitiivin käytölle ehdottomasti ristiriidattoman ja pätevän säännön etsiminen on tarkkaan verrattavissa ikiliikkujan keksimiseen. Hän ajattelee, että kielessä tapahtunut muutos aiheuttaisi k o r j a u k s e n systeemin kuvauksessa, mistä luonnollisesti aiheutuisi ikuinen korjausten sarja. Mutta miksei ole mahdollista, että muutos on tapahtunut systeemistä toiseen? Tämä ratkaisu esitettyyn pulmaan jää huomaamatta siltä, joka tarkastelee kieltä yksinomaan historiallisesta näkökulmasta ja edellyttää, että muita tarkastelutapoja ei ole.

Tällainen käsitys on kuitenkin mahdoton. Todellisuus on rikas ja moninainen. Ja kaikkia ilmiöitä voidaan tutkia hyvin monesta näkökulmasta. Jonkin historiallisen henkilön elämäkerran kirjoittaja ei esim. ilmoita, kuinka paljon tämän henkilön ruumiissa on tai on ollut esim. rautaa tai fosforia tai muuta sellaista, karkean esimerkin mainitakseni. Mutta se tosiasia, että aina tarkastelemme asioita jostakin tietystä näkökulmasta, hallitsee jo esitieteellistä suhtautumistamme todellisuuteen. Sitä, mitä nyt havaitsen edessäni, voin tarkastella hyvin monesta eri näkökulmasta: tämä on pöytä, tämä on puuta, on tammea, on ruskea, on kovapintainen, on normaalikorkuinen jne. Kussakin tapauksessa ovat erilaiset havainnon ominaisuudet merkitseviä, mikä riippuu aina näkökulmasta. Näin on myös kielen laita, sitäkin voidaan tarkastaa erilaisista näkökulmista, ja — tämä on tärkeätä — kussakin tapauksessa erilaiset piirteet ovat merkitseviä.

Päädymme siis siihen, että deskriptiivinen näkökulma on vallan toinen kuin historiallinen. Historiallisen tutkimuksen tuloksena on »lakeja», joiden l u k u m ä ä r ä tutkimuksen edistyessä jatkuvasti kasvaa. Kokonaisuutena tällaisen tieteen oppirakennelma ei ole kiinteä eikä yhtenäinen, vaan kollektio erillisiä lakeja. Ja historialliset säännönmukaisuudet ovat luonteeltaan sellaisia, että säännöllisesti niistä esiintyy poikkeuksia. Ks. *Vir.* 1944, s. 115.

Sen sijaan deskriptiivinen tutkimus etsii ja löytää alistussuhteita. Samalla sen lait ovat sen luonteisia, että todellisen, s.o. säännöllisen poikkeuksen esiintyessä sääntö ei ole oikein asetettu, tai on kysymyksessä uusi systeemi. Kaikki tästä näkökulmasta merkitykselliset ilmiöt ovat johdettavissa joistakin suhteellisen harvoista perusperiaatteista. Käytännössä on kuitenkin tällaisissa yrityksissä tähän saakka käynyt niin, »että sääntöjen määrä on tullut sitä suuremmaksi mitä tarkemmaksi kuvaus on saatu». Tästä Ravila tekee sen johtopäätöksen, että tällainen kehitys olisi deskriptiivisen kielioffin »ehdoton kohtalo». Lauseopin osalta ainakaan tämä ei pidä paikkaansa. Jos käytännössä tähän asti näin on käynyt myös lauseopin osalta, se ei merkitse muuta, kuin että lauseopillisten tarkastelujen näkökulma ei ole oikein valittu. Sillä se ei näytä olevan mitään itsestään selvää. Voi viitata siihen, mitä Ravila itse huomauttaa F. de Saussuren mukaan, että nim. ei »kielitieteen tutkimuskohde ole mitään ennalta annettua ja itsestään selvää, vaan että tutkimusasenteemme sen määrää».

Lauseopin oikean tutkimusasetteen löytämiseksi on syytä tarkastella, millaisia ovat varsinaiset kielitieteelliset havainnot. Tutkimusobjektina ovat tietenkin puhetapahtumat tai niiden tuotteet. Kielitieteellinen vaarintottaja siis havaitsee joko eräitä foneettisia tapahtumia tai painomuste-, muste- tai muunlaisia koukeroita paperilla. Molemmissa tapauksissa voimme todeta niistä sellaisia kokonaisuuksia, joita nimitämme sanoiksi, ja sellaisia, joita nimitämme lauseiksi. Sanoista ja lauseista voimme välittömästi todeta niiden fyysiset ominaisuudet ja lisäksi merkityselämyksen, jonka ne mielessämme herättävät.

Sanoilla me nimitämme jotakin, ts. sanoilla on jokin merkitys. Merkityksen mukaan sanat liittyvät toisiinsa muodostaen lauseita. Tämä kai on ilman epäilystä selvää. Tästä voimme ensiksikin todeta, että lauseopissa on kysymys kielen merkityspoolesta. On siis lähemmin tutkittava, mitä merkitys on.

Voimme heti aluksi todeta, että on tehtävä ero asiallisen merkityksen ja merkityselämyksen välillä. Merkityselämys on todellinen tietoisuuden sisältö, joka on tietoisuudessa samanaikaisesti sanan kanssa. Sen sijaan asiallinen merkitys saattaa olla yleinen, jommoinen merkityselämys ei koskaan voi olla; se saattaa olla jotain menneisyyteen tai tulevaisuuteen kuuluvaa, samoinkuin se saattaa olla jotain epätodellista yhtä hyvin kuin todellista.

Asiallinen merkitys sisältyy siihen, että sanalla nimitämme jotakin; sanomme yksinkertaisuuden vuoksi, että sana nimittää jotakin. Tarkastelemme nyt sellaista sanaa kuin *pöytä*. Sanon: *Tämä on pöytä*, ja tarkoitan edessäni olevaa havaintoesinettä. Nimittääkö sana *pöytä* vain tämän

edessäni olevan havaintoesineen? Ts. onko se *pöytä* sanan merkitys? Ei suinkaan. Sillä samalla sanalla *pöytä* nimitämme myös muita tietyissä mielessä samankaltaisia olioita. Näin ollen tällä sanalla nimettävät oliot muodostavat erään luokan, jossa on äärettömän monta jäsentä eli elementtiä. Meidän on siis sanottava, että sana *pöytä* nimittää erään luokan, s.o. »omistaa» erään ominaisuuden erälle oliolle.

Samaa tarkoittaen on vanhastaan puhuttu »käsitteestä». Käsitteeksi sanotaan esittävän sanan merkitystä. Ravila on sitä mieltä, että käsite on ulkopuolella kaikkien realiteettien, myös psyykillisten. »Todellisuudessa sitä on yhtä vähän kuin käsitettä ihminen, toisin sanoen oliota, joka yht'aikaa olisi sekä neekeri että kiinalainen, eurooppalainen ja hottentotti. Käsite on ihmisajatuksen luomus ja sellaisena se ei voi sisältää mitään enempää kuin ihminen on voinut panna sen sisältämään.» (Länsi 1941, s. 67.) Käsite ihminen, siis sanan ihminen asiallinen merkitys, on edellä esittämäni mukaisesti eräs luokka, s.o. niiden olioiden luokka, jotka »ovat ihmisiä». Mutta silloin se ei ole mikään olio, joka »yht'aikaa olisi sekä neekeri että kiinalainen, eurooppalainen ja hottentotti», vaan se on yleinen laki, luokka, joka käsittää sen, mikä sekä neekerille että kiinalaiselle, eurooppalaiselle ja hottentotille on yhteistä. Ravilan esittämä käsitteen määrittäminen, »olio, joka yht'aikaa olisi sekä neekeri että kiinalainen, eurooppalainen ja hottentotti», selittyy luontevimmin ehkä siten, että siinä on sekoitettu merkityselämys ja asiallinen merkitys toisiinsa, sillä tuollainen »olio» voisi lähinnä olla sanaan ihminen liittyvä merkityselämys, kun koetetaan ajatella kaikkia ihmisiä yht'aikaa. Ja silloin käsite kuitenkin on psyykillinen, koska se on elämys, mutta kun samassa yhteydessä väitetään, että käsite kuitenkin on ulkopuolella psyykillistenkin realiteettien, syntyy ristiriita: käsite on ja ei ole psyykillinen, nim. elämys!

Tarkastelemme nyt jotakin lausetta nähdäksemme käytännössä, kuinka on ollut tapana puhua lauseesta. Otamme esim. lauseen *Mies löi koiraa*. Siinä sanotaan sanan *löi* olevan lauseen predikaatti, sanan *mies* sen subjekti, joksi nimitetään predikaatin tekijää lauseenjäsenenä, ja sanan *koiraa* objekti, joka ilmaisee verbillä lausutun toiminnan kohdetta. Predikaatin *löi* ilmaisema tekeminen on kestämisensä nähden rajoitettu, mutta täytymätön. Tässä lauseen kuvauksessa voimme panna merkille kaksi erilaista tapaa puhua lauseesta ja sen osista, sanoista.

Ensiksikin puhutaan siihen tapaan, että subjekti on predikaatin tekijä. Vastaavalla tavalla ilmaisten olisi objekti predikaatin tekemisen kohde. Tällaisesta tavasta on kysymys, kun Ravila (FUF XXVII, s. 47) sanoo: »wenn die beiden Subjekte nicht eine bestimmte Arbeit zusammen ausführten oder wenn die beiden Objekte

getrennt von der gleichen Tätigkeit betroffen waren». Tämä on kuitenkin virheellistä puhetta ja vie käytännössä mahdotto-
muuksiin. Erittäin opettava minusta on siinä suhteessa Ravilan mainitun
tutkimuksen toinen kohta (s. 60): »Das Pronomen der 3. Person wird
selten gesetzt [on puhe samojedista], so dass das Dualsuffix dann am Ver-
bum allein angeben muss, dass zwei Subjekte vorhanden sind.»
Vaikka lauseessa ei ole yhtään eri sanalla ilmi pantua subjektia, on siinä
kuitenkin kaksi subjektia! Vastaavasti saattaisi sanoa, että lauseessa
(*Mitä tekevät kaikki ihmiset yhtäikää?*) *Vanhenevat*, on äärettömän monta
subjektia! Olen jo aikaisemmin kiinnittänyt julkisuudessa huomiota täl-
laisen puhetavan virheellisyyteen. En ole esittänyt sitä kuriositeettina.
Subjektin määrittelemisen predikaatin tekijäksi on yhtä virheellistä kuin
puhe kirjainten foneettisista ominaisuuksista.

Toinen tapa puhua lauseesta ja sen osista on seuraava: Objekti i l m a i-
s e e verbillä l a u s u t u n toiminnan kohdetta. Vastaavasti olisi sub-
jektista sanottava, että se i l m a i s e e verbillä l a u s u t u n toiminnan
tekijän. Tämä tapa näyttää ensi katsannolta oikealta, mutta sekin on
väärä. Tällöinhän tarkkaamme tutkimusobjektinamme olevan lauseen
tarkoittamien olioiden ominaisuuksia ja suhteita, vaikka meidän pitäisi
tutkia asianomaisen lauseen ja sen osien ominaisuuksia ja suhteita. Näin
ollen huomio siirtyy lauseopin tarkastelukohteesta, nim. lauseesta osineen,
lauseen tarkoittamaan asiaan, edellä esitetyssä tapauksessa siis siihen
tapahtumaan, että joku mies löi koiraa. Tällöin häviää näköpiiristä se,
mitä lauseopissa pitäisi tutkia. Näemme tästä, että meidän on lauseopissa
puhuttava tarkasteltavien lauseiden ominaisuuksista, s.o. puhuttava
sanojen muodosta ja järjestyksestä.

Lauseiden ns. sisällöllinen analyysi tekee tämän saman virheen. Siinä-
hän ei tutkita lauseiden ja sanojen ominaisuuksia tai suhteita, vaan lau-
seiden tarkoittamien olioiden ominaisuuksia ja suhteita. Mutta silloin siinä
ei ole kielitieteellistä tarkasteluobjektia ollenkaan. Tämä näkyy erityisen
selvästi sellaisissa tapauksissa, jolloin sama tarkoitettu asia on ilmaistu
erilaista kielellistä muotoa käyttäen. Esim. *Poika on janoinen. Poika*
janoaa. Pojalla on jano. Näiden lauseiden sisällöllinen analyysi johtaa
toteamukseen, että niissä kaikissa on eräs ominaisuus, nim. janoisuus, on
omistettu eräälle oliolle, pojalle. Tässä suhteessa niillä ei ole eroa, mutta
sehän on juuri se asia, mitä kullakin lauseella on tarkoitettu. S e e i koske
itse kieltä. Sisällöllinen analyysi on siten lauseiden tarkoittaman asian
»loogillista» analyysia, ei kielellisten ilmausten analyysia. Mutta niin pian
kuin näemme esitetyissä lauseissa kielellisiä tosiasioita, emme saa analy-
soida lauseiden tarkoittamia asioita, vaan itse lauseita.

Viitataan tässä yhteydessä siihen, mitä olen sanonut ensimmäisessä lauseoppia käsittelevässä artikkelissani v:n 1941 Virittäjässä s. 197 ja seur. Loogikon näkökohta on se, mikä vastaa sisällöllistä analyysia, sillä hän pyrkii saamaan todellisuudesta mahdollisimman selvän ja yksinkertaisen esityksen ja siis näkee ylläolevissa lauseissa saman asian ilmaistuksi, nim. erään ominaisuuden »omistetuksi» erälle pojalle, ja esittää sen kaavalla esim. A(a). Mutta kielentutkijoina haluamme saada jo olemassaolevan todellisuuden esityksen, s.o. kielen, tällä kertaa suomen ja tässä yksityistapauksessa ylläesitettyt lauseet analysoiduiksi ja sitten mahdollisimman selvällä ja johdonmukaisella tavalla kuvatuiksi. Ja nyt muistamme, mitä edellä olen esittänyt, että nim. sanojen ja siis myös lauseiden asiallista merkitystä emme välittömästi voi havaita, s.o. samaan tapaan kuin ilmausten fyysiset ominaisuudet havaitsemme. Sen voimme selvittää vain tutkimalla, miten sanoja käytetään ja miten sanoista muodostetaan lauseita.

Näin ollen tosiasiat eivät anna mitään tukea Ravilan teesille: »Lingvistinen tosiasia on aina samalla kertaa sekä muotoa että sisällystä» (Vir. 44, 107) eli toisin sanoen: »Kaikessa kielellisessä aineksessa ovat muoto ja merkitys erottamattomasti liittyneet toisiinsa.» (Mp.) Tähän voisi vastata myös sovittamalla tähän kysymykseen mutatis mutandis Galilein dialogien erästä kuuluisaa kohtaa. Kun on puhe siitä, mikä ratkaisee sen, miten sana on liitettävä toisiin sanoihin, jotta syntyisi lause, sanoo Simplicio: »Tämän ilmiön syyhän on täysin tuttu. Jokainen tietää, että se on merkitys. Syntaktinen rakenne seuraa itsestään.» Tähän vastaa Salviati: »Te erehdytte, herra Simplicio! Teidän tulisi sanoa: 'Jokainenhan tietää sen *nimen*.' Mutta minä en kysy nimeä vaan asiaa. Vaikka tajuamme sanojen merkityksen ja tajuamme sen perusteella sanojen liittyvän lauseiksi ikäänkuin »itsestään», emme tiedä, minkä lakien mukaan se käy, emme, noudattaako se vai ei samanlaisia lakeja kuin formaalinen kalkyyli. Me tiedämme siitä vain sen sovinnaisen nimen.»

Sanan asiallinen merkitys on siis sama asia, kuin miten sanaa käytetään, nim. havaintotodellisuuden säännönmukaisuuden nimenä. Se on sikäli reaallinen, että se vallitsee. Näin ollen se on myös intersubjektiivinen. Tämähän itse asiassa merkitsee samaa, kuin että saman kieliyhteisön jäsenet käyttävät kutakin sanaa suunnilleen samalla tavalla. Samassa mielessä koko lauseopin systeemi on reaallinen ja objektiivinen. Ei ole mitään syytä sellaiseen subjektiiviseen kielen systeemin käsitykseen, että »se ei voi sisältää mitään enempää kuin ihminen voi panna sen sisältämään». Lauseopin systeemi on yhtä reaalisia tosiasioita kuin kielen äännesysteemi. Lauseopin systeemi ei ole mikään idealiteetti, »jota yksityiset pu-

heet edellyttävät tullakseen selitetyiksi», vaan se on reaalin kuvaus niistä laeista, joita sanat noudattavat liittyessään yhteen lauseiksi.

Tutkimustoiminta on erotettava tutkimuksen tuloksesta, esim. jonkin kielen systeemin esityksestä. Jonkin kielen systeemi on annettuna riittävän suuressa joukossa tällä kielellä tapahtuneen puhetoiminnan tuotteita, lauseita, se nim. sisältyy implisiittisesti niihin. Systeemi on siis olemassa riippumatta siitä, onko sen esitystä olemassa vai ei, sen esitys sisältäisi vain eksplisiittisen kuvauksen siitä systeemistä, järjestyksestä, joka asianomaisessa lauseiden joukossa vallitsee. Ei siis edusta mitään periaatteellisesti uutta momenttia itse tutkimustoiminta, jonka tarkoituksena on saada aikaan systeemin eksplisiittinen esitys. Tätä ei suinkaan aina näy ymmärrettävän. Kun esimerkiksi väitetään, että vanha kirjasuomi olisi meille säilynyt vain puheena, nim. kirjaanpantuina lauseina, niin ei ilmeisesti ollenkaan tiedetä, mistä on kysymys. Niissä on implisiittisesti annettuna vanhan kirjasuomen systeemi, nim. näiden lauseiden ilmaiseman järjestyksen säännönmukaisuutena. Kokonaan toinen asia on se, että tämän systeemin esitystä tutkimus vasta yrittää luoda. Tilanne on aivan sama kuin salakirjoitussanomien suhteen, joka meillä on, mutta jota emme vielä ole dešifroineet. Kyllä meillä jo tällöin on itse sanoma, vaikka se ei ole vielä avattuna edessämme. Asiantilaa ei muuta se, että sanoma on vielä avattava.

Mistä hetkestä nykysuomi on luettava alkaneeksi? kysytään. Ensimmäisin on otettava huomioon se seikka, että kun on puhe systeemistä, ei tarvitse ajatella vain yhtä ainoata kiinteätä systeemiä, vaan että meillä voi olla suuri määrä systeemejä, jotka pienin eroin edustavat siirtymistä toisesta toiseen. Näin ollen voimme ajatella siirtymisen esim. vanhan kirjasuomen systeemistä pienin variaatioin nykysuomen systeemiin tapahtuneeksi. Nyt on täysin sopimuksen asia, missä rajoissa katsomme systeemiä nykysuomeksi. Kysymys siitä, minkä vuoden kohdalla kulkee raja kahta kiinteätä systeemiä erottavana, on siis väärin asetettu. Kysymys on nähtävä sisältäpäin, ensin luotava systeemin esitys ylimalkaan, rajan vetäminen yhtäältä ajassa vanhaan kirjasuomeen päin, toisaalta murteisiin ja sukukieliin päin perustuvat täysin sopimuksiin. Toisin sanoen rajan vetäminen on mielivaltaista, mutta tämä tosiasia ei millään tavoin puhu kielen järjestelmäluonnetta vastaan.

Määritelmistä nykyaikainen tietoteoria opettaa, että kaikki varsinaiset määritelmät ovat ns. nominaalimääritelmiä. Systeemissä esiintyvät käsitteet määritellään toisilla käsitteillä. Määritelmät ovat siten eräänlaisia eliminaatiosääntöjä, joiden avulla määriteltävä merkki on korvattavissa toisilla, määrittelevillä merkeillä. Nämä määrittelevät merkit jälleen

määritellään toisilla merkeillä. On luonnollista, että määrittelyjen ketjua ei voida jatkaa loputtomiin. Kussakin systeemissä on siis määrittelemättömiä perusmerkkejä, ja ne ovat niitä, joilla on kaikkein yleisin merkitys. Logiikassa esim. ovat esim. lause, variaabeli, konstantti jne. määrittelemättömiä peruskäsitteitä. Ne tulevat kyllä itse systeemin kautta impliittisesti, s.o. epävarsinaisesti määritellyiksi.

Ei ole siis suinkaan mikään odottamaton asia, että kielitieteessäkin määrittelemme lauseen tai sanan vasta kielen kuvauksen kautta. Sillä voimme kyllä kuvata, millainen on kussakin kielessä lause, minkä lakien mukaan se koostuu sanoista ja millaisia ovat sanat, jotka näin rakentavat lauseen.

Ravila myöntää sen tosiasian, johon olen aikaisemmin viitannut, että nim. vain lauseyhteys antaa sanalle tarkan merkityksen, ts. että sanoista olisi lauseopissa puhuttava vain tiettyyn lauseyhteyteen nähden. Mutta hän väittää samalla, että aivan samanlainen suhde vallitsisi lauseen ja puheyhteyden välillä, että nimittäin tällainen yhteys vasta osoittaisi sen merkityksen ja lauseenluonteen. Mutta lausekokonaisuus ja sana ovat aivan eri asia kuin puheyhteys ja lause. Niillä »mitä moninaisimmilla sanayhdelmillä», jotka yhteydestään irroitettuina ovat »merkityksettömiä sanarykelmiä», on eräs yhteinen ominaisuus. Ne ovat kaikki muodollisessa suhteessa epätäydellisiä lauseita, jotka vasta puheyhteydestään tai tekstiyhteydestään tunnetaan lauseiksi. Lisäksi ne kaikki ovat sellaisia, että ne voidaan muodollisessa suhteessa täydentää, vieläpä niin, että »sanarykelmässä» jo olevia sanoja muuttamatta voimme vain lisätä puuttuvat ilmaukset. Ajattelemme esim. lauseita *Tulta! Sisään! Täällä!* Vastaavassa puheyhteydessä ne voidaan kyllä korvata muodollisesti täydellisillä lauseilla: *Antakaa tulta!* tai *Tuolla näkyy tulta!* *Astukaa sisään!* *Täällä se on* [esim. etsitty paikka]. Sanan ja lauseen keskinäinen suhde ei missään tapauksessa ole sama kuin muodollisesti epätäydellisen lauseen ja puheyhteyden suhde, sillä lauseyhteys on välttämätön sanan täsmälliselle ymmärtämiselle, sitä ei voida eliminoida, mutta sen sijaan puheyhteyden voimme eliminoida täydentämällä lauseen muodollisessa suhteessa.

Tässä yhteydessä tähdennän tutkimusnäkökohdan huomioonoton tärkeyttä. Tietysti nuo moninaiset sanayhdelmät, jotka vain puhe- tai tekstiyhteydestään osoittautuvat lauseiksi, ovat lauseita, mutta varsinaisen lauseopin systeemin yhteyteen ne eivät kuulu. Ne muodostavat lauseita taustanaan tilanne, kun sanat täydellisessä lauseessa muodostavat lauseen taustanaan kielen systeemin kokonaisuus. Edelliset ovat kieltämättä psykologisessa mielessä lauseita. Samassa mielessä muodostavat lauseita myös eräät ilmeet ja ruumiinliikkeet, esim. tiettyssä tilanteessa

pään pudistus. Mihin ihmeellisiin tuloksiin tulisimmekaan, jos esim. suomen kielen lauseopissa täytyisi käsitellä myös nämä lauseet, joissa ei ole yhtään sanaa!

Argumenttina deskriptiivisen tutkimuksen mahdollisuutta vastaan on esitetty myös se tosiasia, että luonnollisessa kielessä lausekokonaisuus ei ole niin kiinteä ja selvä kuin logiikassa. Tähän on sanottava ensiksikin, että tämä argumentointi ei ole kuitenkaan tahtonut kiistää sitä tosiasiaa, että »kaikki puhe liikkuu lauseissa». Yhtenäinen pitempi teksti jakautuu kyllä lauseisiin, mutta siirtymys lauseesta toiseen on epäselvä; on mahdollonta vetää, esim. tšeremississä, selvää rajaa kahden lauseen välille. Toisin sanoen lauseeseen liittyy irrallisia ilmauksia, joiden liittäminen puoleen tai toiseen on mielivaltaista. Mutta kun kuitenkin myönnetään, että puhe muodostuu lausekokonaisuudeksi, niin tämä suhteellisuus ei merkitse periaatteellista estettä systeemin kuvaukselle, vaan tällaisen lausesysteemin erottaa selvärajaisesta vain aste-ero. Tässä yhteydessä en voi lähempää asiaan puuttua.

Keskustelulla lauseopin systeemistä ei tietenkään ole havainnollista pohjaa niin kauan, kuin mistään kielestä ei ole esitetty edustamieni periaatteiden mukaista sen systeemin kuvausta. Kuitenkaan eivät artikkeleisani esittämäni lauseopin tutkimuksen periaatteet ole mitään logistiikan, AHLMANIN y.m. teoriain inspiroimaa ohjelmanjulistusta ennen mitään käytäntöä. Sen perusteella, mitä tutkimuksistani olen julkisuudessa esittänyt, saattaa sellaiselta kyllä näyttää, mutta todellisuudessa minulla on ollut valmiina koko nykysuomen lauseopin luonnos ensin, ja vasta sitten on tullut kysymykseen sen edellyttämien periaatteiden formulointi. Enkä artikkelieni esityksessä ole »turvautunut» Ahlmaniin tai »rakentanut» viime artikkelini kielellistä osaa AIRILAN ajatusten varaan. Olen vain »liittynyt traditioon», ts. ottanut huomioon kaiken, mitä kirjallisuudessa on samansuuntaisia tuloksia todettavissa, ilman että olisin sitten erikoisesti tuonut esiin niitä puolia, joissa oma katsantokantani eroaa edeltäjäni esittämästä.

Valitettavasti minun täytyy tässä täydentäen aikaisemmin artikkeleissani esittämiäni suomen lauseopin eräiden kohtien selvityksiä esittää lisää tuloksiani nykysuomen lauseopin rakenteen selvittelystä. Sitä varten palaamme tarkastelemaan lauseita *poika on janoinen*, *poika janoaa* ja *pojalla on jano*, joissa sama asia on ilmaistu erilaista syntaktista muotoa käyttäen. Tämä suppea selvittely ei ole helposti sen omaksuttavissa, joka ei tunne nykyaikaisen logiikan alkeitakaan.

Näiden lauseiden »sisällöllinen analyysi», joka lähinnä vastaisi niiden loogillista analyysia, antoi tulokseksi sen, että kaikissa näissä lauseissa

»eräs ominaisuus on omistettu eräälle oliolle», toisin sanoen että kaikissa on erilaista kielellistä muotoa käyttäen ilmaistu erään olion kuuluvan erääseen luokkaan, sillä ominaisuushan määrää luokan. Logiikassa tämä tosiasia on ilmaistu esim. kaavalla $A(a)$, jossa A on predikaatti ja a sen argumentti (eli subjekti). Tätä muotoa vastaisi lähinnä lauseen *poika janoaa* muoto. Siinähan *janoaa* on predikaatti ja *poika* on sen subjekti. Mutta se ei vastaa sitä täysin. Sillä verbi *janoaa* ei määrää mitään luokkaa, vaan on »toiminnallinen». Tätä käsitettä ks. lähemmin Ajatus XII, s. 241 ja seur.

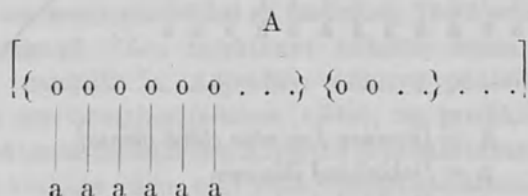
Yksipaikkaisen predikaatin käytöstä on edelleen huomattava seuraava seikka. Koululogiikassa opetetaan, että oli pa ominaisuus (A) mikä tahansa, se voidaan omistaa mille oliolle (a) tahansa tai siltä kieltää, ts. että vallitsee joko $A(a)$ tai $\neg A(a)$. Näin ei kuitenkaan ole todellisuuudessa asianlaita, sillä on vain tietty joukko olioita (a), joista predikaatti voidaan lausua, niin että syntyy tosi tai epätosi lause. Tämä merkitsee sitä, että kullakin predikaatilla on tietty arvopiirinsä. Tämä oivallus on ns. loogillisten tyyppien teorian lähtökohtana.

Ilmeisesti vastaava seikka on otettava huomioon luonnollisenkin kielen suhteen. Myös predikaatilla *janoaa* on arvopiirinsä, sillä esim. seuraavantilaiset sanayhdelmät eivät ole lauseita, ts. eivät ole mielekkäitä: *ilo janoaa*, *kauneus janoaa*, *luku janoaa*. (Jos joku väittää vastaan ja sanoo, että sanayhdelmä *ilo janoaa* myös voi olla mielekäs yhdelmä, s.o. lause, nim. runokielessä, niin hän ei ota huomioon näkökohdan eroavuutta: tässä tapauksessa lause on kuvaannollista puhetta, siis on eri asia kysymyksessä.) Kyllähän »sisällöllisissä analyysissä» voi todeta, että esim. yhdelmässä *kauneus janoaa* sanojen merkitykset ovat sellaisia, että ne eivät sovi yhteen; tämä kuvastuu merkeissä luonnollisesti sanayhdelmän »syntaktisena epämielekkyytenä». Tämä asia voidaan täysin selvittää predikaatin ominaisuutena, ottaen huomioon, että verbikäsitteitä ei ole yksi vaan monta.

Niin kuin loogillisten tyyppien teoriasta tunnemme, sana, joka lauseessa esiintyy predikaattina, voi toisessa lauseessa esiintyä argumenttina. Tällöin predikaatti määrää luokkien luokan. Sitä voidaan merkitä logiikassa esim. kaavalla $S(A)$. Sellaista vastaa suomessa merkityksen, mutta ei muodon, puolesta esim. lause *laulaminen on hauskaa*. Vastaavalla tavalla voimme jatkaa ylöspäin ja saada vielä korkeampia tyyppejä; näin syntyy ns. loogillisten tyyppien hierarkia.

Voidaan sanoa, että lause $A(a)$ määrää kaksi luokkaa. Lauseen rakennetta pitäisi nyt selvittää, mutta meitä kohtaa vaikeus siinä, että suomen verbi ei määrää luokkaa, vaan luokka varsinaisesti ilmaistaan suomessa toisilla rakenteilla, kuten lauseista *poika on janoainen ja pojalla on jano*

näemme. Meidän tulisi nyt ajatella, että lause A(a) vastaa lausetta *poika on janoinen* merkityksen, mutta ei muodon puolesta¹, saadaksemme »sisällöllistä pohjaa», kun havainnollisesti haluamme kuvata lauseen A(a) rakennetta seuraavalla piirroksella.

Kuvio 1.

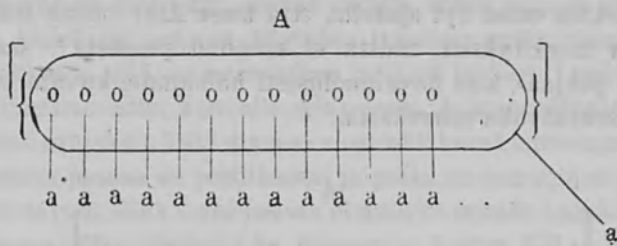
Siinä pienet ympyrät kuvaavat olióita, jotka kuuluvat luokkaan A (ympyröiden jatkona olevat pisteet kuvaavat vain, että luokkaan kuuluvien yksilöiden määrä on rajoittamaton). Ensimmäiset kaarisulut kuvaavat sitä luokkaa, jonka a määrää. Näemme siitä, että a:n määräämä luokka on A:n määräämän luokan osaluokka.

Näemme edelleen tästä kaksi tapaa määrätä luokka:

1. luokan tasolla (A), jolloin luokka käsitetään yhtenä kokonaisuutena.
2. elementin tasolla (a), jolloin luokka määräytyy siten, että samalla nimellä a nimitetään jokaista oliota, joka kuuluu luokkaan.

Elementin tasolla luokka voidaan määrätä toisellakin tavalla. Näin on laita esim. suomessa, mutta nykyään tunnetuissa loogillisissa kal-kyyleissa tätä tapaa ei tunneta. Tämän tavan voimme löytää tarkkaamalla esim. sellaisia sanoja kuin *vesi*, *hiekk*a, *savi* jne. Ne eivät määrää luokkaa nimeämällä kaikki oliot, jotka kuuluvat luokkaan, koska tällaisen sanan määräämä luokka ei koostu erillisistä olioista, vaan ne määräävät luokan ikäänkuin nimeämällä tarkoittamansa asian yhtenä kappaleena. Samoin on laita sellaisten ilmausten kuin *pojat*, *linnut*, *kivet* jne. Näin ollen substantiivi, joka siis määrää luokan, voi siis sen tehdä kolmella eri tavalla, mistä seuraa, että meillä on ainakin kolme eri substantiivikäsitettä. Tämän asian voimme havainnollistaa näin:

¹ Kiinan kielessä olisi tällainen predikaatti: *ma khuai* 'das Pferd ist schnell', *san kao* 'der Berg ist hoch'. (KARL HAAG Der Ausdruck der Denkkordnung im Chinesischen. Wörter und Sachen. Neue Folge. Band III. Heft 1.)

A = *Ihminen* [on eräs elävä olento]

a = [jokainen] *ihminen*

∅ = [kaikki] *ihmiset*

Kuvio 2.

Tämä kuvio havainnollistaa jaottomien ja jaollisten substantiivien välistä eroa alimman loogillisen tyyppin tasolla: jaottomia ovat substantiivit, jotka rakenteeltaan, funktioltaan vastaavat *a*:ta, ja jaollisia sellaiset, jotka vastaavat *a*:ta. Vir 1943, s. 284 esittämäni jaollisten substantiivien määritelmä samoin kuin ylläoleva hahmottelukin ovat provisoria. Varsinainen tarkka määritelmä on tietenkin formaalinen, ja sitä en voi tässä yhteydessäkään antaa. Sanallinen määritelmä voidaan tietenkin tulkita pahantahtoisesti hulluin päin, niin kuin määritelmäni onkin tehty Vir:n tämän vuosikerran s. 121 ja seur. Tietenkin olin siihen sisällyttänyt monikolliset ilmaukset, kuten *apulaiset* ja *oppilaat*. Niin kuin ylläolevasta kuvioista näemme, ilmaukset *apulaiset* ja *oppilaat* tarkoittavat kyllä kollektiivista kokonaisuutta, joka on mielivaltaisesti jaettavissa osiin osien säilyttäessä edelleen kokonaisuuden laadun. Sen sijaan ilmaukset *apulaisten* ja *oppilas* tarkoittavat kylläkin olioita (nim. luokkia), jotka jakautuvat selvärajaisiin yksilöihin. Jos tarkastamme kielellisiä tosiasioita, emmekä harjoita sisällöllistä analyysia, asia on kyllä selvä. Vastaavalla tavalla on päättävästi torjuttava Ravilan väite, etteivät määritelmäni sisältyisi »lainkaan» sellaiset tapaukset, »joissa yksikköä on käytetty monikon asemesta», esim. *Siihen sitä kuuluu kertyvän poekoo*. Sillä pidän aina kiinni siitä periaatteesta, että sanan syntaktisen luonteen (ja tarkan merkityksen) määrää kulloinkin vallitseva lauseyhteys. Ja tällaisessa yhteydessä käytettynä sana *poekoo* on jaollinen, se ilmaisee tarkoittamansa asian samalla tavalla kuin ∅.

Elementin tasolla voimme luokan ilmaista kolmannellakin tavalla. Näemme edellä esitetyistäkin substantiivien käsitteistä, että substantiiviin sisältyy jonkinlainen olioluonne. Sehän ilmenee esim. suomessa siten, että

luokan merkki ollessaan argumenttina (subjektina) on erityisessä substantiivin muodossa. Se näkyy edelleen seuraavasta. Saamme nim. tämän kolmannen ilmaisutavan, kun jätämme olioluonteisuuden. Sillä tavoin määrää luokan sana *sininen*. Sanomme siniseksi jokaista oliota, jolla on tämä ominaisuus. Nimitämme sen tällä sanalla, mutta emme ilmoita sitä olioksi, vain sen »ominaisuudeksi eli laaduksi». Tästä seuraa, että se ei voi subjektina esiintyä. Olen merkinnyt tällaista sanaa, jota kutsutaan adjektiiviksi, merkillä 'a. Adjektiivi esiintyy pääasiallisesti lauseessa substantiivin attribuuttina (*sininen vihko*) tai predikatiivina (*vihko on sininen*). Edellisessä tapauksessa adjektiivin ja substantiivin liitto voidaan formaalisesti käsittää siten, että esim. ilmaus *sininen vihko* on ilmauksen *vihko* nominaalifunktio, s.o. sellainen funktio, jolla kokonaisuutena edelleen on sama syntaktinen luonne kuin sanalla, jonka funktio se on. Formaalisesti sitä voitaisiin merkitä esim. 'ab.

Paitsi jo käsiteltyjä dynaamisia seikkoja puhuu Ravilan mielestä kielen systeemiluonteen mahdollisuutta vastaan myös analogiakäsite. Tätä hän pitää niin tärkeänä, että sitä ilman »on kieltä mahdoton alkuunkaan käsitellä». Mitä tämä käsite sitten on? Historiallinen kehitys on esim. *haaksi* sanan eri taivutusmuodot etäännyttänyt toisistaan: *haaksi: haahden*. Yhtenäisyys on sitten saavutettu jälleen, nojautumalla sellaisten sanojen malliin kuin *lehti: lehden*. Näin on saatu *hahti: haahden*. Tällöin muotoa *hahti* kutsutaan analogiamuodoksi. Verbien taivutuksessa preesensin monikon 3. persoona on vanhastaan kuulunut esim. *laulavat*, mutta sen sijaan vastaava imperfektin muoto on ennen kuulunut *lauloit*. Preesensin antaman mallin eli analogian mukaan on sitten saatu imperfektiin muoto *lauloivat*. Sen verran käsitteen valaisemiseksi.

Mitä se merkitsisi lauseopin alalla? Analogiamuodostuksesta esimerkkinä mainitaan ruotsista esitetty *ro schalett*, s.o. 'soutaa huivia'. Ks. p.o. esim. Vir. 1944, 128. Suomessa sanottaisiin *soutaa huivia*. Se olisi muka saattanut syntyä vain sellaisen sanontatavan kuin *soutaa uistinta* analogian mukaan. Tässä on kuitenkin kysymyksessä transitiivinen imperfektiivinen verbi lauseen predikaattina (imperfektiivisyys saa ilmaisunsa objektin osittaisen muodon kautta). Tällaiset verbit muodostavat erään luokan, erään syntaktisen eli merkityskategorian. Tähän kategoriaan kuuluvat sanat tarkoittavat jotakin »toteutumaton» suhdetta kahden olion välillä. Siitä on kysymys myös ilmauksessa *soutaa huivia*. Luokka on elementtiensä määrään nähden rajoittamaton, mutta muuten se on täysin määrätty: jokainen sana, jolla on tämäntapainen merkitys, kuuluu luokkaan ja päinvastoin, siis sellainen verbi »saa objektin», ja objekti on osittainen. Lauseopin systeemi on siten sellainen, että se edellyttää muotoa

soutaa huivia jo ennen, kuin tällainen ilmaisutarve syntyikään; mitään analogian käsitettä ei siinä tarvita. Ruotsin *ro schallett* selittyy vastaavalla tavalla ruotsin kielen systeemin puitteissa.

Ilmaukset *kengät jalassa, lakki päässä* ovat Ravilan mukaan »ristiriidassa inessiivin nykyään tavallisen merkitysfunktion kanssa». Tämä väite johtuu samasta syystä. Sitä ei voi oikein muuten käsittää, kuin että ristiriitaa johtuu siitä, että kengät eivät ole jalkojen sisäpuolella, vaan ulkopuolella. Taas on kuitenkin tutkittava inessiivin käyttöä kokonaisuutena eikä sisällöllisen analyysin kautta. Syventymättä pohtimaan inessiivin funktiota huomautan seuraavasta. Jos emme pidä kiinni siitä, että inessiivin ilmaisema suhde tarkoittaisi sitä, että toinen olio on toisen sisäpuolella, vaan että toinen on läheisessä paikallisluonteisessa suhteessa toiseen, niin tällaiset ilmaukset selittyvät luontevasti: *kengät jalassa, lakki päässä, savea jaloissa, lehdet puussa, kasvoissa rakkaus, kilvet kädessä, silmissä kirkas ilme* jne.

Oli tietysti erittäin ystävällistä, että tällaisen kritiikin muodossa sain etukäteen tutustua vastaväitteisiin, joita minulle tultaisiin esittämään julkaistessani kerran tutkimukseni lauseopin alalta. Mutta ehdottomasti maahanlyövä kritiikki jo ennen, kuin olen selvittelyistäni enempää esittänyt kuin »vorläufige Mitteilungen», on epäoikeudenmukainen. Todellisuushan ratkaisee selvittelyjen totuuden riippumatta siitä, onko niiden esittäjä kokenut tutkija vai »ensiesiintyjä».

Paavo Siro.